

GONDOLATOK AZ ANTIBES-I GRIMALDI MŰZEUMBAN

EGY FESTŐMŰVÉSZ JEGYZETEI

A félsziget hosszan nyúlik a tintakék Földközi-tengerbe. Egyik oldalán Cannes, a másikon Nizza, közöttük a hajdani Antipolis: Antibes. A földnyelv nyakánál a középkori városka, tengerre meredő erődítményével, a Grimaldi várkastéllyal. Am a kastély belsejében semmi harciasság: mediterrán kert, barátságos múzeum. Az egykori római Antipolis köemlékei az alsó szinten, fölöttük a hajdani lakórészben Picasso itt töltött éveinek termése: rajzok, festmények s a szomszédos Vallauris-ban készített kerámiák. Legfelül mai festők alkalmi kiállítása. Az ablakokon át a tenger kékjére látni: vízi-síző jómódúak röpülnek önfeledten a luxusjachtok vontatókötelén. Percenként fel- s leszálló óriás Caravelle-gépek búgnak méltóságteljesen: augusztus van, a francia Riviéra fő szezonját éli. Sehoh talpalatnyi hely a parton, több száz kilométeres strand; hajóskapitánynak öltözött milliomosok és filmszillagok; souvenir-giccek mindent el-árasztó tömege; házfalnyi plakátok, amelyek szénsavas narancsított hirdetnek, vagy egyebet: bikinis hölgy mutogatja rajtuk tökéletes idomait. És autók, autók végeláthatatlanul, soha el nem fogyóan; száilodák, bisztrók és bárók, és az autókban borjú nagyságú kutyák feszítenek a hátsó ülésen.

Idebent Picasso-képek néznek a falakról. Mögöttem Itália: zúg tőle a fejem. Onnan léptem ide, a mai világba. Tengerre néző szobám van. Egy hónapig élek Picasso búv-körében. Éjjelenként ébren nézem a mennyezetet: Antibes világítótornya veti rá szabályosan ismétlődő fénykévéjét.

*

Picasso...

Mindent kipróbált. Neki a rajz olyan, mint másnak a köznapi beszéd. Ő rágta át azt a kásahegyet, amely a XX. századot az előzőktől elválasztja. Korunk átka, hogy ahelyett, hogy a Picasso által nyitott lyukon keresztlábujva végre továbbmenne, még mindig a kásahegyet rágja vad elkeseredéssel.

Követhetetlen. Mégis rengetegen követik. Vesztükre.

Kár azon erőlködni, hogy műveit megértessük. Jó részüik szakmai körök számára érdekes, mint az atomfizika rész kutatásai. A közönség nem az egyenletekre és a ciklotronok működésére kíváncsi. Neki villany kell, amellyel világít, fűt, vagy hűt, komfortosabbá teszi az életét. Festők, ahelyett, hogy bonyolult egyenleteket próbáltak magyarázni, teremtsétek meg festészetetek atomerő-műveit, és vigyetek fényt, meleget az emberek életébe!

Olyan, mint a macska, amelyről azt mondják, mindig talpra esik. Emlékszem, gyerek koromban néhány rossz lurkóval egész délután egy macskát dobáltunk le a fákamra tetejéről. Néhányszor a hátára is esett...

Bátor. Spanyol, és nem szabad elfelejtenünk, hogy bátor — spanyolul *bizarr*.

Azért, mert elment a szélsőségekig, mert számtalanszor pokolra szállt, nem azt jelenti, hogy a szélsőségek a jók és hogy a pokolban lenni az igazi.

Pokolraszállásaival megkímélt bennünket attól, hogy utána ereszkedjünk a legmélyebb bugyrokig, amelyeknek tüzeit csak az ő kivételes egyénisége bírta ki. Sok műve felvétel ezekről a mélységekről, mint Haroun Tazieff filmjei a vulkánok kráter-mélyeiről.

Követői! És nélkül a vulkánok kráterébe ugrani még nem jelent modernséget! És azt sem, hogy élve kerülünk ki onnan!

Az építészet tanult tőle a legtöbbet és az iparművészet. A festészet, sajnos, szinte semmit.

Az emberiség évezredekken keresztül egyféleképp alkalmazta a művészetet, mint a tárgyért, amelyből koronként, tájanként és egyénenként különbözően evett. Picasso egy merész gondolattal felkapja ezt a tárgyért, és elkezd az orrán egyensúlyozni. Lehet ezt is egy tárgyerral? Lehet. Még meg is szoktuk tapsolni.

Persze, azért a tárgyér elsősorban evéshez való. A közönség egy idő után megéhez. Zsonglőr, vedd le a tárgyért az orrodról, és tedd az asztalra! Kést, villát is, egykettő! A közönség enni szeretne!

Ma kikötött az amerikai flotta. A várost ellepi a fehér ruhás, túltáplált, túlcivilizált, skatulyából kilépett tengerészek; nyíltan virul a prostitúció. A szürke hajókon röntgenszemű radar, rakéták, az anyahajón gondolatgyors vadászgépek tömege. Egy nagyapádtól örökölt zsebkéssel a zsebedben ugyan mit kezdenél ennyi fegyver ellen? A gyomrom háborog. Mit tehet a művész? Az örület és aközött választhat, ami szinte az: leül és furulyázik. Fittyet hány a világra. Szól a bolond furulyaszó, tele van vele az egész múzeum. Kecskék ugrálnak, és nesze neked, te hitetlen, túl józan világ, azért is van faun! Nimfák is vannak, természetes gyermekei a naiv szerelemnek! — „Ilyet a kismiam is tud rajzolni!” — Igen, uram, de nem hatvanéves korában!

— Megteremteni korunk szimbólumrendszerét! — hallom lépten-nyomon a festőknek szóló parancsot. Rafinált mindentudók bújják a primitív népek művészetét, és száználmasan selypegnek, akár a csecsemő. Van is szimbólumrendszerük, egyszerűbb, mint a polinéziai bennszülöttek. A világ a hibás, hogy már rég túljutott a polinéziai bennszülöttek fokán, és nem érti.

Hát igen! Hol van már az a kor, amikor a lábam közé fogott pálca valódi ló volt! Hogy nyargalásztam rajta! Micsoda koncentrálás kellett, hogy jól megüljem! Akkor négy-öt éves lehettem. Ma valódi lóra kell ülnöm, hogy ugyanezt érezzem.

Festők! Az egyszerűség bonyolult, spekulatív megfogalmazása helyett próbáljátok inkább egyszerűen megfogalmazni korunk bonyolultságát!

— Michelangelo hány volt? — Csak egy. — És Leonardo? — Az is csak egy. — Üristen, miért akar akkor mindenki Picasso lenni?

Szerencsétlen kor! Vajon a barokkban az volt-e a probléma mindenekelőtt, hogy egy festő „korszerű” legyen? Vajon Tizian éjjelenként azon törte-e a fejét, hogy a kép, amin dolgozik, eléggé reneszánsz-e? Lehet-e spekulatív kiagyalni korszerűséget, halhatatlanságot? De sok mindenről kell majd számot adnod, XX. század!

Micsoda ostobaság csupán negatívumként felfogni a fotografálást, századunk nagy vívmányát! — „A foto elrontotta az emberek látásmódját!” — hirdetik a festők. — „Az egyetlen megoldás: minél távolabb a fotótól!” — Vajon nem kellene-e figyelembe vennünk a foto létezését, hatását, és összebékíteni vele a festészetet, ha már nem tehetünk semmit ellene?

Festői realizmus és foto közö egyenlőségjelet tenni? A fényképező objektív mindig objektív, a realizmus mindig subjektív. A fényképezőgép letapint, a festő újraterezt.

Giottót a maga korában úgy csodálták, mint aki a valóságot a megszólalásig hűen adja vissza. Ma értetlenül állunk ezen tény előtt. Azóta a szemlélet alaposan megváltozott s az eltelt művészeti korokon kívül bizony a foto is alaposan közrejátszott ebben!

„Gyűlöllek: távol légy, alacsony tömeg!” — Korunkban szinte természetessé vált, hogy a művész olyat alkot, amit ma nem értenek. Volt-e még másik kor, amikor a művész a legműveltebbek szűk körének alkotott? S ha volt, a jövő igazolta-e ennek helyességét?

Még meg nem született nemzedéknek alkotni? Nem! Én azt szeretném, ha már ma értenének. A problémák, amik izgatnak, a ma problémái; hogy mik lesznek a jövő nemzedéké, honnan tudhatom? Hogy akkor érthetetlen lesznek? Érthetetlen-e a reneszánsz művész rettegése a pestistől ma? A pestis, igaz, elmúlt, de a félelem a haláltól megmaradt.

Miért akarunk mi franciák lenni? Sok szempontból európaibbak vagyunk nálunknál: komolyabbak, súlyosabbak. Nevetséges, amikor a medve utánozni próbálja a balerinát!

Meglepő, hogy egy nép Európa nyugati szélén ennyire déli maradjon! Csupa könynyűség, a kényerük is könnyű, akár a hab. Jó fekete magyar föld! Dehogy is teremsz te ilyet!

Itália középkora hasonlít leginkább hozzánk. Oly nemesen nehezek e kor alkotásai, mint Arany János nyelvezete. S micsoda élet van bennük!

Medvék vagyunk? Nehézkesek, ügyetlenek, nevetségesek? Álljunk csak két lábra, eresszük ki a karmainkat, villogtassuk meg fogunk fehéret! Mindjárt elhal a nevetés! Ugye, világ, félelmetes is tud lenni egy ilyen jószág?

Végigmenni egy kötélén könnyedén? Fél lábon állva egyensúlyozni a magasban?

Ez igen! Példát vehettek róla! — Ökröt leütni, egyetlen ökölcsapással? Hm, ez is valami ám!

Elipusztult magyar reneszánsz? Delfinek, mitológia? — Ugyan mi volt ebben magyar? — kérdezhetnek. — Import volt, ha szép is volt. Idegen volt; századok kellett, míg komoly human iskolák beléneveltek a magyarba. De addigra magyar is lett: Jupiter vidéki nemesúr, aki a töltött káposzta után bőfögve nyúl el és pipázik; a Gráciák a szétrebbenő baromfiudvaron kergetőző nemes kisasszonykák. — Nemde, amice? Nemde, tisztelt jurátus uram?

Micsoda szerence! Éppen ez a magyarrá válás tette olyaná a mitológiát, amilyen az ókori görögöknél lehetett! Akkor a mitológia mindenki meséskönyve volt; ma a legműveltebbek tudnak csak eligazodni benne. Ma csak kevesen értik nagy gonddal kihámozott szimbólumrendszerét, akkor szimbólum és köznapi cselekvés egy volt. A mitológia akkor vált igazán arisztokratikussá, amikor a reneszánsz, barokk és rokokó kor arisztokratái szoborba faragtatták, kastélyaik falaira festették, udvari színházak részére drámát, operát írtattak belőle, vagy verseket, amelyekben az istenek velük társalognak. Az istenek persze beparfümözték magukat, és megtanulták az arisztokrácia társalkodási nyelvét. Származásuk már eleve arisztokratikus volt, csak szalonképessé kellett válniuk. Mi, sajnos, ezt a mitológiát ismerjük inkább s nem véletlen, hogy a szalonok dekadenciáját érezzük benne. Századunk dekadensei is ezt érzik meg s ezért fordulnak előszeretettel a mitológiai témákhoz.

Ha a mitológiai témákhoz nyúlunk, nyúlunk csak vissza inkább saját történelmünk mitológiai tárgyú alkotásaihoz! Ha nem is teljesen népi, de nagyon közel áll a népihez, mint ahogy középnemességünk is — amelynek mitológiája — sokkal közelebb állt udvarházaival, életmódjával a parasztihoz, mint az arisztokratikushoz.

Micsoda türelmes kor a miénk! Elnézi a művészeinek, hogy akár életük végéig utat keressenek. Sokszor elgondolom: ha ez is elég, ki lesz olyan bolond, hogy találjon is utat?

Picasso és a követők! Mindig egy burleszk jut az eszembe erről: Chaplinnek cirkuszban kell fellépnie, mint kötélháncosnak. Persze, a kötélháncos mit sem ért. Köt hát a nadrágtartójára egy lenről láthatatlan zsinórt, amelyet egy csigán áthalvtva a kulisszák mögött tartanak. Elindul a kötél, megjátszva az egyensúlyozás művészetét. Így vannak a Picasso-utánzók is.

Ifjú artistajelöltek! A kötélháncos először járni tanult meg, s csak aztán próbálkozott a kötéllel. Ti ki akarjátok hagyni a járt tudás művészetét, s mindjárt a kötéllel kezdenétek?

Picasso felfedezései nem Kolumbusz tojása! Mégis századunkban valóságos szakácskönyve alakult ki a festészetnek. Végy egy vázát! Tedd akárhogy szögletesé, darabold fel, ahogy jólesik. Fesd, amilyennek akarod. Kész a modern kép. Aki nem érti, az műveletlen, ne törődj vele! A szívedre teszed a kezed, és azt mondod magadban: — Én, aki alkottam, sem értem! — Ne furdaljon a kétség, van erre is magyarázat: — „Olyan nagyot alkottál, hogy már magad sem tudod követni!” — A művészet nagy, a művészet titokzatos! Tanuld meg silány fércművedet misztifikálni, s a siker biztosítva van!

Korunk sok alkotásáról mindig egy Andersen-mese jut az eszembe: két szélhámos olyan ruhát csinál a királynak, amelyet csak — mondják — a rendes emberek láthatnak. A király meztelen ugyan, de senki sem meri megmondani. A mese vége azonban korunkban gyökeresen megváltozott. A suszterinast, aki kikiáltja az igazságot, ma lehurrogják a képmutatók.

Picasso hatása... Amikor Tell Vilmosról filmet vetítettek, bennem egyértelműen a szabadságszeretet nemes érzése támadt fel. A gyerekeknek a nyilazás tetszett fölötébb. Nyilakat készítettek hát, és kilődözték egymás szemébe.

Néhány magyar festő geográfiai ismereteihez: A Szajna — sajnálatosan — nem érinti Magyarország területét. A Duna és a Tisza viszont igen hosszú szakaszon folyik végig hazánkon. Be kell érünk velük, hiába!

Azzal az itthon belém nevelt tudattal léptem át én is a határon, hogy Európa arculata közös, és ez indokol egy egységes európai művészeti stílust is. Kellemesen csalódtam. Nem egy fokkal vagyunk elmaradva némely téren, hanem kettővel, és ez nagy különbség, sőt, óriási szerencse. Ha okosak vagyunk, okulhatnánk azoknak a nemzeteknek a példájából, akik a köztünk levő, már meghaladott lépcsőfokon túljutottak. Amit nekik a maguk kárán kellett tapasztalniuk, nekünk már kész tanulság lehetne.

— „Micsoda?! Két fokkal vagyunk elmaradva?” — kiált fel, az előbbieket olvasva valaki. Igen. Nizzában is van konflis, Szegeden is. Csakhogy Nizzában már visszaállították, Szegeden még nem szüntették meg. S mit nem adnának a franciák, ha azt az időszakot, míg a konflis hiányzott a városokból, valahogy semmissé tehetnék!

A megtörtént dolgok azonban nem tehetők semmissé. Amit egyszer elpusztítottunk, nem éleszthető fel többé. Kitömhetjük élethűen, ügyes szerkezetekkel mozgathatjuk is. Ideig-óráig meg is téveszthetünk vele valakit. Élni azonban nem fog többé. Így van ez a kultúrával is.

Gazdálkodjunk okosan, és vizsgáljuk meg alaposan a kidobásra ítélt, haszontalan-nak vélt dolgokat! Nyugat-Európa már gyűjti az ócska rézmozsarakat és kávédarálókat. Mennyivel egyszerűbb lesz a polcról levenni, ha nekünk is igényünk lesz rá, mint a szemétdomb alól nagy fáradsággal kikaparni, vagy horribilis összeget fizetni azért, amit ingyen is megtarhattunk volna!

Hány helyen fogadtak ezzel a vásárhelyi parasztemberek, amikor cserépedényeket gyűjteni jártam: — „Volt néhány, de már kidobtuk!” — Bartók és Kodály ilyen megsemmisülésre ítélt népdalokból teremtették meg a világméretű magyar zenekultúrát!

Eljutottam az annyira áhított Provence-ba. Mennyit irigyeljük Cézanne-t, Van Goghot, hogy itt dolgozhattak! S mit láttam? A világ legkietlenebb vidékét, karsztot, sanyarú földeket. Ezek után már nem gondolhatok másra, mint arra, hogy e festőóriások kivételes zsenialitása alakította e tájat örökértékű képekké. Rajongó festőink, akik a mi gazdag Dunántúlunkban e vidék mását vélik megtalálni, ide kerülvén, e tájat még arra sem tartanák érdemesnek, hogy vázlatokat készítsenek róla.

Európa közös. A szobában, ahol lakom, ugyanúgy villany világít, mint idehaza. De a kapcsoló egy kicsit más. És egy kicsit más a szék is, a vízcsap, a WC lehúzója. Más az olivaolaj szaga és a bor íze, a kenyéré. Bár csodálatos illatú francia szappant kaptam, két hét múlva előveszem a hazai szappanomat, és azzal mosakszom. Agyon-étnek minden finomsággal, de esténként a maradék darab téliszalámitat rágcsgálom nagy gyönyörűséggel. Minden csak egy kicsit más, mint nálunk, de két hét múlva már kibírhatatlanul idegen. Így vagyunk a francia kultúrával is. Szerethetjük, de mégsem vehetjük teljesen át, mert aprónak látszó különbségei idővel áthidalhatatlan szakadékokká szélesülnek.

*

Hosszú út után ismét magyar földön robot velem a vonat. A kupéban nyugat-német turisták hangoskodnak. Zsvivajuk azonban nem ér el hozzám. Az ablakon át nézem a tovasuhanó tájat. Milyen ismerős és mégis mennyire új! Mennyi mindent látok meg benne, ami fel sem tűnt idáig.

Robogunk. A határ messze mögöttem. A földeken emberek szorgoskodnak. Holnap már én is dolgozni fogok.

LELKES ISTVÁN

PREMIER PÉNTEKEN*

Elküldtek egy színházi rendezőt. Persze, nem egyik napról a másikra mondtak fel neki; csak azután, hogy megrendezte az egy évadban kötelező három darabját, közölték vele: jól teszi, ha állás után néz; a következő évadra nem szerződte. Az eltanácsolt színházi rendező fiatalember. Nemcsak fiatal, ügyes is: valahol biztosan talál magának munkát. Őt tehát nem félttem. Inkább a színházért aggódom. Mert a színház azzal, hogy a fiatal rendezőt elküldte, nem mondott igazat magának. Pontosabban: elhallgattatta azt, aki ha ritkán, ha félhangosan is, másoknál őszintébben szólt. A gazdasági ügyintézőnek egyszer ezt mondta: „Két és fél ezer forintból még egy kamaraszínpadon sem lehet rendes díszletet csinálni.” Az operettkomikusnak ezt: „Hagyj fel a ripizéssel, ebben a darabban nem elég, ha fitorogsz!” Az egyik színésznőnek pedig: „Ha reggel ötig iszol, akkor délelőtt tiztől nem tudsz klasszikust próbálni!” Tulajdonképpen ezek voltak az igazságai. Apró, természetes igazságok. Mégis mennie kellett. Mert a színház — hiszen arról van szó: a vidéki színház — még ezeket az apró, természetes igazságokat sem igen szereti.

Hogyan lett hősünk, hogy csak egy csonka évre is, vidéki rendező? Azt pletykálták róla, hogy még főiskolás korában tett egy nyilatkozatot, ami itt meg itt nem tetszett, mert színikultúránk egyetemes fejlődését, a fősodort, a csomópontokat... Szóval egy pesti színház sem szerződtette. Előtte így villant fel az útjelző tábla: vidék!

S a többiek?

Valamikor valahogy a legtöbb vidéki színész előtt megvillant ez a tábla. Vagy

* Akácz László szubjektív hangú, de fontos kérdéseket taglaló írását vitacikként közöljük. (A szerk.)